

31.3.2008

Dnrot 1455 ja 1633/4/07

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Harri Ojala

OMIEN VAATTEIDEN KÄYTÖN KIELTO VANKILASSA

1 KANTELU

Useat Hämeenlinnan vankilan naisvangit pyysivät eduskunnan oikeusasiamiehelle osoittamissaan kirjeissä oikeusasiamiestä tutkimaan vankilan johtajan päätöstä omien vaatteiden käyttökiellosta vankilassa.

2.1 *Vankilanjohtajan päätös ja sen perusteet*

Kantelun liitteenä ollut johtajan 25.4.2007 päivätty tiedote kuului seuraavasti:

"Hämeenlinnan vankilassa siirrytään asteittain vuoden 2007 aikana vankivaatteiden käyttöön. Kaikki 1.5.2007 jälkeen Hämeenlinnan vankilaan tulevat vangit saavat vankivaatetuksen. Omia vaatteita ei anneta haltuun (ei koske alusvaatteita eikä jalkineita). Päätös ei koske tutkintavankeja. Uusia omia vaatteita ei anneta haltuun osastoille 1.5.2007 jälkeen (ei koske alusvaatteita eikä jalkineita).

Työpaikoilla noudatetaan entisiä ohjeita. Syksystä lähtien myös opiskelijat käyttävät vankivaatetusta.

Perusteet: vankeuslaki 7 luku 2 §:n 2 momentti.

Vankilan jatkuva yliasutus ja omiin vaatteisiin liittyvät tarkastusvaikeudet. Vastanoitoilla ei ole mahdollisuutta tarkastaa siviilistä tulevia vaatelahetyksiä. Vaatteiden mukana tulee vankilaan huumeita ja myös muita laitosturvallisuustason; rajoitus on perusteltu karkaamisten estämiseksi. Siviilivaatteet aiheuttavat erityisesti naisten osastoilla ristiriitoja, väkivaltaisuutta. Vaatteita kiristetään toisilta vangeilta, niitä anastetaan. Hämeenlinnan vankilassa käy paljon ulkopuolisia henkilöitä, joten vankivaatetus on perusteltu tältäkin kannalta.

Toimivalta: omien vaatteiden käytön rajoittamisesta päättää vankilan johtaja (vankeuslaki 7 luku 7 §)."

2.2 *Vankilan johtajan selvitys*

Johtajan mukaan Hämeenlinnan vankilan käyttöaste on jatkuvasti yli 120 prosenttia. Yliasutus ei ole helpottanut Hämeenlinnan vankilassa. Yliasutuksen vuoksi yhden hengen selleihin on jouduttu sijoittamaan kaksi vankia. Selleissä on tämän vuoksi paljon tavaraa ja sellien tarkastaminen on miltei mahdotonta. Siviilivaatteiden mukana vankilaan tulee laittomia aineita, erityisesti huumeita piilotettuna muun muassa vaatteiden saumoihin. Myös vankilan vastaanotto on ylityöllistetty siviilistä tulevien

pakettien vuoksi.

Johtajan mukaan jo aiemmin on työssä ollut vankivaatteiden pito pakollista, joten siviilivaatteita on voitu käyttää arkisin vain muutamia tunteja sekä viikonloppuisin.

Siviilivaatteet ovat kerroksilla myös vallan väline. Niitä varastetaan ja ryöstetään sekä niillä kiristetään vankeja. Siviilivaatteiden käyttäminen vankilassa, jossa on sekä miehiä että naisia on erityisen merkityksellistä. Monen naisen taustalla on johtajan mukaan hyväksikäyttöä.

Päätös siirtymisestä vankivaatteiden käyttöön koskee yhdenvertaisesti ja tasapuolisesti kaikkia vankeja. Myös Riihimäen vankilassa vankivaatteet ovat laajasti käytössä.

Johtaja toteaa päätöksensä perustuvan vankeuslakiin ja olevan sen hengen mukainen. Vankien vaihtuvuus on suuri ja rajoitus on perusteltu muun muassa karkaamisten estämiseksi.

2.3

Aluevankilan lausunto

Lausunnossa viitataan vankilan selvityksessä yliasutuksesta ja sen mukanaan tuomista käytännön ongelmista esimerkiksi tarkastustoiminnalle lausuttuun. Aluevankilan mukaan vankilan selvitys viittaa rajoituksen myönteisiin vaikutuksiin laitosturvallisuuteen jo lyhyellä aikavälillä ja erityisesti naisvankien aseman parantumiseen.

Omien vaatteiden vaikutuksen arviointi karkaamisiin on kuitenkin aluevankilan mukaan vaikeasti arvioitavissa ilman, että voitaisiin tehdä vertailu muiden vankiloiden tilanteeseen. Muutoin aluevankila toteaa pitävänsä uskottavana vankilan selvityksessä esitettyä, että muut vangit voivat painostaa toisia vankeja.

Vankien esittämien uskonnollisten ja kulttuurillisten tekijöiden osalta aluevankila toteaa muun muassa seuraavaa: Vankeuslain 1 luvun 5 § sisältää yleisen velvollisuuden kohdella vankeja yhdenvertaisesti. Lähtökohtaisesti laki edellyttää siten vähemmistöjen kohtelemista samoin kuin valtaväestöä. Aluevankilan mukaan kuitenkin tiettyjä islaminuskon suuntauksia edustavat naiset ja romanit muodostavat selkeät erityisryhmät vankeinhoidossa.

Aluevankilan näkemyksen mukaan romanit joutuvat kuitenkin muuallakin yhteiskunnassa sovittamaan pukeutumisensa tilanteen mukaiseksi esimerkiksi osallistuessaan työelämään sellaisissa työtehtävissä, joissa edellytetään kaikilta työntekijöiltä tietyn tyyppistä pukeutumista. Aluevankilan käsityksen mukaan myöskään romaniyhteisön sisäiset säännöt eivät ole esteenä laitospaateiden käytölle. Sen sijaan islaminuskoisten naisvankien asema voi edellyttää poikkeamismahdollisuutta oman huivin käytön osalta, koska huivi on olennainen osa islaminuskoisen naisen elämää. Vankeinhoitolaitoksella ei ole toistaiseksi tarjottavissa naisvangeille huivia.

2.4

Rikosseuraamusviraston lausunto

Viraston näkemyksen mukaan lainsäädännön lähtökohtana on se, että suljetussa vankilassa vanki saa käyttää omia vaatteita niin halutessaan. Vankilalla on kuitenkin mahdollisuus rajoittaa omien vaatteiden käyttöä vankilan järjestyksen, valvonnan tai työturvallisuuden vaatimasta syystä. Rajoitusperusteet voivat vankeuslain esitöiden mukaan (HE 263/2004) olla yleisiä eli koko vankilaa tai vanki-

lan osastoa taikka yksittäistä vankia koskevia [s. 159]. Lain esitöissä ei ole tarkemmin otettu kantaa siihen millaisissa tilanteissa voidaan katsoa vankilan järjestyksen tai valvonnan mahdollistavan omien vaatteiden käytön rajoittamisen.

Vankilan järjestyksen osalta todetaan hallituksen esityksessä, että "vankilan järjestyksen vuoksi voidaan kieltää rikollisten järjestöjen ja ryhmien, kuten moottoripyöräjäengien tunnusvaatetuksen käyttö. Ne aiheuttavat kilpailevissa ryhmissä konflikteja ja muut vangit voivat kokea tällaisen vaatetuksen uhkaavana."

Omien vaatteiden käyttöä voitaisiin perustelujen mukaan rajoittaa esimerkiksi sellaisessa vankilassa, jossa vankien vaihtuvuus on suuri ja rajoitus olisi perusteltu esimerkiksi karkaamisten estämiseksi. Näissä tapauksissa säännös mahdollistaisi myös omien vaatteiden osittaisen, esimerkiksi ulkovaatteiden rajoittamisen.

Rikosseuraamusviraston mukaan säännös jättää päätöksentekijälle harkintavaltaa omien vaatteiden rajoittamisen suhteen. Rikosseuraamusvirasto pitää vankeuslain säännöstä aikaisempaan lainsäädäntöön nähden ongelmallisena. Rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (RTL) mukaan omien vaatteiden käyttäminen voitiin kieltää vain jos ne eivät olleet hyvässä kunnossa tai jos niiden käyttämisestä aiheutui ilmeinen karkaamisvaara. RTL myös edellytti yksittäistapauksellista arviota omien vaatteiden kieltämisen edellytysten täytymisestä. Vankeuslaki antaa enemmän perusteita omien vaatteiden kieltämiselle sekä lisäksi mahdollisuuden antaa sekä osasto- että vankilakohtaisia yleiskieltoja omien vaatteiden käytölle.

Rikosseuraamusvirasto pitää tulkinnanvaraisena ovatko johtajan päätöksessä vedotut seikat riittäviä omien vaatteiden kieltämiselle koko vankilassa. Vankien yhdenvertaisen kohtelun kannalta on Rikosseuraamusviraston mukaan pidettävä lähtökohtana sitä, että omien vaatteiden rajoittamista koskevia säännöksiä tulkitaan ja sovelletaan myös käytännössä samalla tavalla kaikissa (samankaltaisissa) vankiloissa ja että aluevankiloiden välillä ei myöskään ole eroavaisuuksia asiassa.

Rikosseuraamusvirasto viittaa lausunnossaan vankien muutoksenhakua selvittäneen oikeusministeriön työryhmän mietintöön [Vangin muutoksenhakuoikeus, lausuntoja ja selvityksiä 2006:25] samoin kuin Rikosseuraamusviraston asettaman järjestyssääntöjen yhdenmukaistamista valmistelevan työryhmän toimeksiantoon. Muutoksenhakutyöryhmä ehdottaa mietinnössään, että omien vaatteiden käytön rajoittamispäätöksestä voisi hakea oikaisua. Viimeksi mainitun työryhmän tulee toimeksiantonsa mukaan ottaa kantaa myös omien vaatteiden käyttöön. Näistä syistä olisi Rikosseuraamusviraston mukaan perusteltua, että Hämeenlinnan vankilan johtaja peruuttaisi puheena olevan päätöksensä.

3 RATKAISU

3.1 *Oikeusohjeet*

Perustuslain 7 §:ssä on muun ohella turvattu oikeus henkilökohtaiseen vapauteen. Henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Pykälässä on myös todettu, että vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.

Vankeuslain 7 luvun 2 §:n mukaan avolaitoksessa vangin on käytettävä omia vaatteitaan. Suljetussa

vankilassa vangit saavat käyttää omia vaatteitaan. Omien vaatteiden käyttöä voidaan rajoittaa vankilan järjestyksen tai valvonnan taikka työturvallisuuden vaatimasta syystä.

Vangin omien vaatteiden käytön rajoittamisesta päättää vankilan johtaja tai hänen määräämänsä toiminnoista vastaava virkamies (7 luvun 7 §).

Vankeuden sisältönä on vankeuslain 1 luvun 3 §:n mukaan vapauden menetys tai sen rajoittaminen. Vankeuden täytäntöönpano ei saa aiheuttaa vangin oikeuksiin eikä olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta.

Vankeus on pantava täytäntöön siten, että täytäntöönpano on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille. Vankeuden täytäntöönpanosta vastaavien viranomaisten on huolehdittava siitä, ettei vankeuden aikana kukaan oikeudettomasti puutu vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja.

Vangin mahdollisuuksia ylläpitää terveyttään ja toimintakykyään on tuettava. Vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja on pyrittävä ehkäisemään.

Vankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen (1 luvun 5 §). Vankeinhoitolaitoksen virkamiehen on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä sovinnollisuutta edistäen. Vankeinhoitolaitoksen virkamiehen tulee ensisijaisesti neuvoin, kehoituksin ja käskyin ylläpitää vankilan järjestystä ja turvallisuutta. Vankeinhoitolaitoksen virkamiehen on suoritettava virkatehtävänsä puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä ja puolustettavaa tehtävän suorittamiseksi (1 luvun 6 §).

3.2

Kannanotto

Perustuslain 7 §:ssä taattuun henkilökohtaisen vapauden suojaan kuuluu muun muassa oikeus käyttää omia vaatteitaan. Vapaudenmenetykseen ei välttämättömästi sisälly omien vaatteiden käytön kieltö. Henkilön kieltämistä pukeutumasta omiin vaatteisiin voidaan siten arvioida puuttumisena hänen vapauspiiriinsä. Vankilaolosuhteissa tästä on säädetty vankeuslain 7 luvun 2 §:ssä. Säännöksen perusteella lähtökohtana on, että suljetussa vankilassa vangit saavat käyttää omia vaatteitaan. Tätä oikeutta voidaan rajoittaa vain laissa erikseen mainituilla perusteilla.

Tarkastelen johtajan päätösperusteita erikseen seuraavasti.

3.2.1

Laitosjärjestys

Täytäntöönpanon turvallisuus ja rikollisen toiminnan estäminen ovat vankeuslain mukaan myös rangaistuksen täytäntöönpanoa kokonaisuudessaan koskevia tavoitteita (vankeuslaki 1 luku 2 ja 3 §). Vankeja on valvottava siten kuin vankilan järjestys, vankilassa pitämisen varmuus, vankien ja muiden turvallisuus sekä karkaamisen tai avolaitoksesta poistumisen ja rikoksen estäminen edellyttävät (vankeuslain 16 luvun 1 §). Laitosjärjestyksen ylläpitäminen on vankeinhoitolaitoksen virkamiesten velvollisuus. Tähän tehtävään sisältyy käsitykseni mukaan sekä laitosturvallisuutta vaarantavien tekijöiden ennakointi että niiden torjuminen. Laitosjärjestyksen ylläpitämistä harkitessa tulee kuitenkin huomioida myös vankeuslain 1 luvun 3 §:n säännös, jonka mukaan vankeuden täytäntöönpano ei saa aiheuttaa vangin oikeuksiin eikä olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai

jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta.

Tiedossani on useat vankilan johtajan päätöksessä perusteina esitetyt seikat, kuten tarkastustoiminnan ongelmat sekä asuinhuoneissa että vankilan vastaanotossa. Olen kiinnittänyt näihin asioihin huomiota jo Hämeenlinnan vankilan tarkastuksen 10.5.2006 yhteydessä (dnro 1502/ 3/06).

Omien vaatteiden kieltämisellä pyritään vankilan johtajan mukaan vaikeuttamaan luvattomien aineiden ja esineiden vankilaan kulkeutumista ja helpottamaan vankeinhoitoviranomaisten ylikuormittunutta tarkastamisvelvoitetta. Minulla ei sinänsä ole aihetta epäillä, että omista vaatteista, paljosta tavaresta ja runsaasta postilähetysten määrästä aiheutuu ongelmia niiden tarkastamisessa. Tämä voi myös lisätä huumeiden ja muiden luvattomien esineiden vankilaan kulkeutumisen riskiä. Luvattomia esineitä ja aineita voi kulkeutua vankilaan kuitenkin myös muita teitä kuin vankien siviilivaatteissa. Sellitilojen ja vankien tarkastamiselta ei liioin voida välttyä, vaikka vangeilla ei saisi olla omia vaatteita hallussaan.

Perustuslain 22 §:ssä on julkiselle vallalle asetettu velvoite turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Voimavarojen vähäisyys ei vapauta julkista valtaa noudattamasta perustuslain säännöksiä eikä se voi sinällään olla peruste kaventaa niitä oikeuksia, jotka vangeille on turvattu lailla.

Vaikutukset naisvankien välisissä suhteissa

Minulla ei ole sinänsä aihetta epäillä myöskään vankilan ilmoitusta siitä, että naisvankien välillä voi tapahtua vaatteisiin liittyvää painostusta ja anastuksia. Samanlaisia vaaroja voi kuitenkin liittyä myös muuhun vankien omaisuuteen. Lain esitöissä omien vaatteiden käyttöön liittyvään konfliktien vaaraan on viitattu perusteena kieltää rikollisjärjestöjen tunnusvaatetuksen käyttö vankilassa. Tällainen tarkkarajainen rajoitus on selvästi eri asia kuin kategorinen omien vaatteiden käyttökielto.

3.2.2

Valvonta (karkaamisvaara)

Ehdotonta varmuutta siitä, että vankien karkaaminen voitaisiin estää velvoittamalla vangit käyttämään vankilavaatetusta, ei voida saavuttaa. Pidän omien vaatteiden käyttökieltoa yleisen karkaamisvaaran perusteella ylimitoitettuna ja laajempuna kuin voidaan pitää välttämättömänä. Kategorista kieltoa ei voi perustella myöskään vankilassa käyvien ulkopuolisten suurella määrällä.

Hallinnon oikeussuojaperiaatteisiin kuuluu, että viranomaisten toimien on oltava oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Myös vankeuslain 1 luvun 6 §:ssä nimenomaisesti ilmaistun suhteellisuusperiaatteen mukaan vangin oikeuksiin ei saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä ja puolustettavaa tehtävän suorittamiseksi. Tämän mukaisesti omien vaatteiden käyttöä voi olla mahdollista rajoittaa esimerkiksi tietyillä vankilan alueilla tai tietyissä tilanteissa, joissa karkaamisvaara on tavallista suurempi. Sen sijaan yleistä omien vaatteiden käyttökieltoa ei voida karkaamisvaaraan perusteella asettaa.

3.3

Yhteenveto

Vankeuslain 7 luvun 2 §:n mukaan selvä lähtökohta on, että suljetussa vankilassa vangit saavat käyttää omia vaatteitaan. Tätä tukevat myös vankeuslain 1 luvun 3 §:n 1 momentin säännös vankeuden

sisällöstä ja saman pykälän toisen momentin viimeisestä virkkeestä ilmenevä normaalisuusperiaate sekä 1 luvun 6 §:ssä ilmaistu suhteellisuusperiaate.

Säännös mahdollistaa laissa säädetyillä perusteilla omien vaatteiden käytön *rajoittamisen*. Lain mukaan omien vaatteiden käyttöä voidaan rajoittaa vankilan järjestyksen, valvonnan tai työturvallisuuden vaatimasta syystä.

Henkilökohtaisen vapauden perustuslaissa turvattuun suojaan puuttuvaa lainsäädännöstä tulee tulkita ahtaasti. Laki ei anna mahdollisuutta sellaiseen kategoriseen omien vaatteiden käytön *kieltämiseen*, joka tekee tyhjäksi laissa pääsääntönä turvatun oikeuden omien vaatteiden käyttämiseen. Kantelun kohteena oleva omien vaatteiden käyttökielto Hämeenlinnan vankilassa on sisällöltään tällainen ja siten käsitykseni mukaan lain vastainen.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä esittämäni käsityksen Hämeenlinnan vankilan johtajan tietoon. Ilmoitan ratkaisustani myös Rikosseuraamusvirastolle ja Etelä-Suomen aluevankilan johtajalle.

Pyydän Hämeenlinnan vankilan johtajaa ilmoittamaan minulle 31.5.2008 mennessä, mihin toimenpiteisiin tämä päätökseni on antanut aihetta.